

DAVLAT BUDJETINING DAROMADLARINI SHAKLLANTIRISHDA FOYDA SOLIG'NING SALMOG'I

Salimov Sherzod Baxtiyorovich

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
falsafa doktori (PhD) Toshkent, O'zbekiston.*

sherzodsalimovb@gmail.com

Annotatsiya: Hozirda davlat tomonidan xo'jalik sub'ektlarini rag'batlantirish uchun imtiyozlar berilishiga qaramay bevosita soliqlar budgetni daromadlarini shakllantirishda muhim o'rinni egallamoqda. Ya'ni, bunda foyda solig'ining salmog'i soliq tushumlarining asosiy qismini tashkil qilmoqda. Foyda solig'ining budgetdagi salmog'ida o'sishida olib borilayotgan soliq siyosati muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Kalit so'zlar: bevosita, foyda, daromad, NKMK, OKMK, iqtisodiyot tarmoqlari, ishla chiqarish, qurilish, tog'-kon sanoati, amortizatsiya, investitsiya, nazorat-kassa mashinsi, raqamli markirovka, davlat budgeti, tushum, soliq to'lovchi.

Аннотация: В настоящее время, несмотря на предоставляемые государством льготы для поощрения хозяйствующих субъектов, прямые налоги занимают важное место в формировании доходной части бюджета. То есть вес налога на прибыль составляет основную часть налоговых поступлений. Налоговая политика приобретает все большее значение в увеличении доли налога на прибыль в бюджете.

Ключевые слова: прямые, прибыль, доход, НКМК, ОКМК, отрасли экономики, производство, строительство, горнодобывающая промышленность, амортизация, инвестиции, касса, цифровая маркировка, государственный бюджет, доход, налогоплательщик.

Abstract: The article highlights the role and significance of the despite the benefits provided by the state to encourage economic entities, direct taxes occupy an important place in the formation of the revenue side of the budget. That is, the weight of income tax accounts for the bulk of tax revenues. Tax policy is becoming increasingly important in increasing the share of income tax in the budget.

Key words: direct, profit, income, NKMK, OKMK, sectors of the economy, production, construction, mining, depreciation, investments, cash register, digital marking, state budget, income, taxpayer.

Kirish

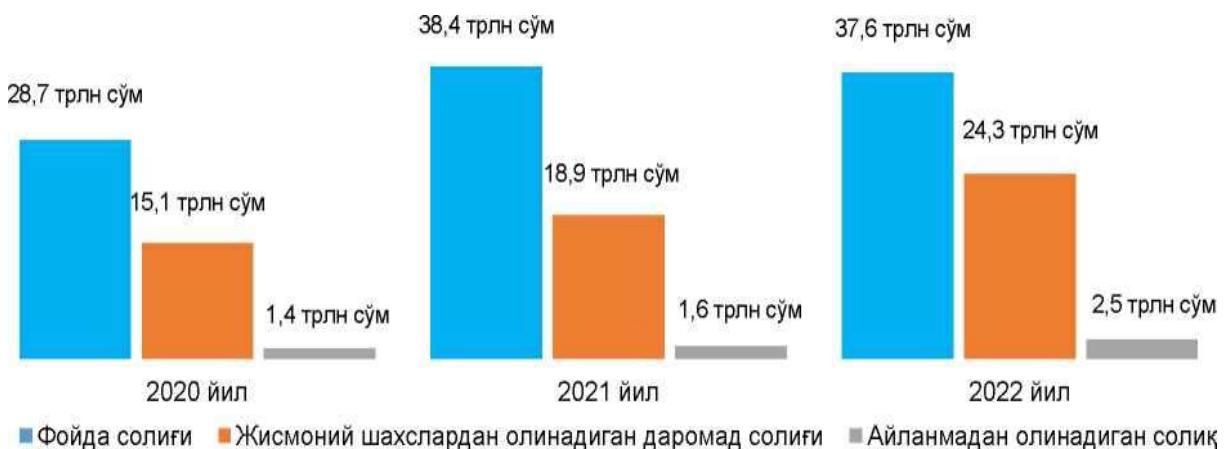
Bugungi kunda davlat tomonidan xo'jalik sub'ektlarini rag'batlantirish uchun imtiyozlar berilishiga qaramay bevosita soliqlar budgetni daromadlarini shakllantirishda muhim o'rinni egallamoqda. Ya'ni, bunda foyda solig'ining salmog'i soliq tushumlarining asosiy qismini tashkil qilmoqda. Foyda solig'ining budgetdagi

salmog'ida o'sishida olib borilayotgan soliq siyosati muhim ahamiyat kasb etmoqda. Foyda korxonalarining oxirgi moliyaviy natijasi sifatida uni soliqqa tortishni takomillashtirish hozirgi kunda ko'pgina davlatlarda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Turli mulk shaklidagi xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning asosiy ko'zlagan maqsadi kam harajat qilib, ko'proq foyda olishga harakat qilishdir. Xo'jalik yurituvchi sub'ektlar budjetga o'z vaqtida soliqlarni to'lab, har qanday jarimalarni to'lashga duch kelmasligi lozim. Soliq siyosatini takomillashtirish va iqtisodiyotda raqobatbardoshlikni ta'minlashda foyda solig'inining xo'jalik sub'ektlari faoliyatiga ta'sirini optimallashtirish muhim omil hisoblanadi. Shu yo'nalishdagi vazifalar foydani soliqqa tortishni takomillashtirish asosida xojalik sub'ektlari qo'lga kiritadigan foydani aniqlash va tartibga solish muammolarini hal qilish lozimligini ko'rsatadi. Foydani soliqqa tortish xo'jalik sub'ektlari moliyaviy munosabatlarni rivojlantirishning asosiy omillaridan biri bo'lib, bunda korxonalar tomonidan foydadan oqilona foydalanish bilan birgalikda uni taqsimlash va qayta taqsimlash jarayonlarini ham isloh qilish lozimligini taqozo etadi.

Tahlil va natijalar

Bevosita soliqlar buyicha tushumlar 2022 yilda 64,4 trln so'mni tashkil etib, 2021 yilga nisbatan 5,5 trln so'mga yoki 9,4%ga oshdi.

2020-2022 yillarda bevosita soliqlar turlari bo'yicha tushumlar dinamikasi¹

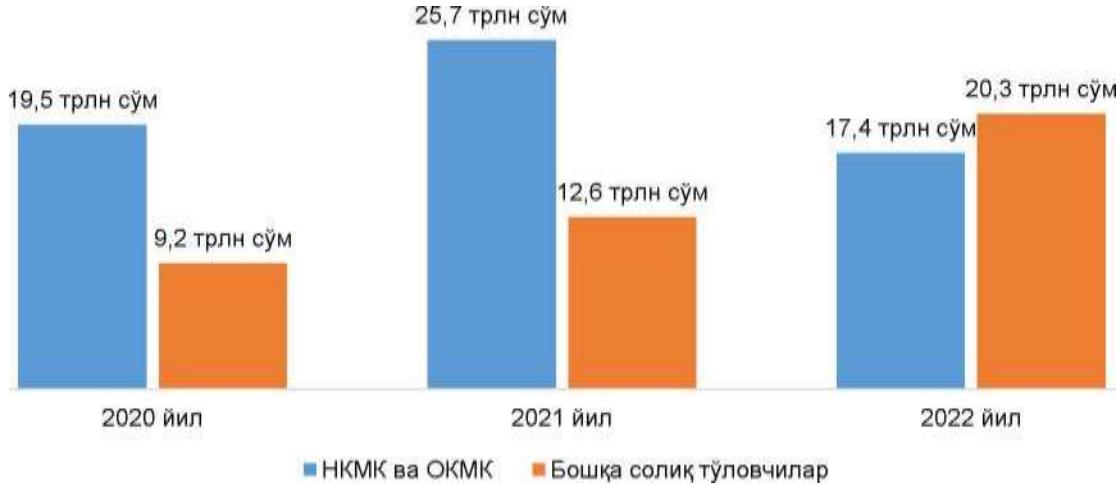

Foyda solig'i bo'yicha tushumlar 2022 yilda 37,6 trln. so'mni tashkil etib, 2021 yilga nisbatan 713,0 mrld. so'mga yoki 1,9%ga kamaydi.

Oltin va mis qazib oluvchi korxonalardan (NKMK va OKMK) tashqari boshqa soliq to'lovchilar hisobidan foyda solig'i tushumlari 2022 yilda 20,3 trln. so'mni tashkil etib, 2021 yilga nisbatan 7,6 trln so'mga yoki 60%ga oshdi.

2020-2022 yillarda foyda solig'i bo'yicha tushumlar dinamikasi

¹ Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma'lumotlari asosida tayyorlandi

Xususan, **yirik** soliq to'lovchilar bo'yicha hududlararo soliq inspeksiyasida ro'yxatda turuvchi soliq to'lovchilar (NKKM va OKMKsiz) tomonidan foyda solig'i bo'yicha tushumlar 2022 yilda 13,9 trln. so'mni tashkil etib, 2021 yilga nisbatan 5,4 trln so'mga yoki 64%ga oshdi.

2020-2022 yillarda iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha foyda solig'i bo'yicha soliq tushumlari to'g'risida ma'lumot²

№	Ko'rsatkichlar	2020 yil		2021 yil		2022 yil		O'sish, %	
		summa	ulush, %	summa	ulush, %	summa	ulush, %	2022/2020 yy.	2022/2021 yy.
	Jami	28 712,2		38 363,3		37 649,9		130,8	
	<i>shundan, tarmoqlar bo'yicha</i>								
1	Ishlab chiqarish	2 851,5	9,9	4 380,8	11,4	6 485,1	17,2	227,4	148,0
2	Moliyaviy va sug'urta faoliyat	1 884,0	6,5	2 546,5	6,6	4 410,6	11,7	234,1	173,2
3	Ulgurji va chakana savdo	1 399,5	4,9	2 016,7	5,2	2 911,0	7,7	208,0	144,3
4	Qurilish	840,0	2,9	933,3	2,4	1 503,7	4,0	179,0	161,1
5	Tog'kon sanoati va ochiq konlarni	19 503,9	67,8	25 740,5	67,0	17 822,7	47,3	91,4	69,7

Hududiy soliq to'lovchilar tomonidan foyda solig'i bo'yicha tushumlar 2022 yilda 6,4 trln. so'mni tashkil etib, 2021 yilga nisbatan 2,2 trln. so'mga yoki 52%ga oshdi.

Iqtisodiy faoliyat turlari (iqtisodiy tarmoqlari) bo'yicha foyda solig'i soliq tushumlarining tahliliga ko'ra, tushumlarning eng katta ulushi (88%) iqtisodiy faoliyatning 5 ta turiga to'g'ri keldi.

2022 yilda moliyaviy va sug'urta faoliyatida (1,7 barobarga), qurilish sohasida

² Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma'lumotlari asosida tayyorlandi

(1,6 barobarga), shuningdek ishlab chiqarish hamda ulgurji va chakana savdo sohalarida (deyarlik 1,4 barobarga) soliq tushumlarining sezilarli o'sishi kuzatildi.

Foyda solig'i bo'yicha tushumlarni kamayishiga bir qator omillar ta'sir ko'rsatdi, jumladan:

- NKKMK va OKMKK uchun foyda solig'inining yuqori stavkasi 75%dan 50%gacha pasaytirilishi hamda ushbu korxonalarning xarajatlari o'sishi natijasida mazkur soliq to'lovchilar tomonidan 2021 yilga nisbatan foyda solig'i 8,3 trln. so'm miqdorida kam to'landi (bunda foyda solig'inining pasaytirilgan stavkasining farqi dividend tarzida budjetga undirildi);

- 2022 yilda amortizatsiya ajratmalari normalari o'rtacha 2 barobarga oshirildi. Natijada, 2022 yil 9 oylik soliq hisobotlariga ko'ra amortizatsiya normalari miqdorini ko'payishi sababli foyda solig'i bazasidan chegirilgan 8,9 trln so'm hisobidan deyarlik 1,3 trln so'm mablag'lar xo'jalik sub'ektlari ixtiyorida qoldirildi;

- bir martalik investisiyaviy chegirma miqdori 2 barobarga oshirildi. Buning natijasida soliq to'lovchilar bir vaqtning o'zida foyda solig'i bo'yicha soliq bazasini 1 264,0 mlrd so'mga kamaytirdilar va deyarlik 190 mlrd so'm ularning ixtiyorida qoldirildi;

- tadbirkorlik sub'ektlariga onlayn nazorat-kassa mashinasi va virtual kassaga ulangan, shtrix-kodlar va raqamli markirovka kodlarini to'g'ri o'qishni va aniqlashni ta'minlovchi maxsus qurilmalarni sotib olish bilan bog'liq xarajatlarni foyda solig'ini hisobiga kamaytirish imkoniyati yaratilganligi natijasida 2 854 ta soliq to'lovchilar ixtiyorida foyda solig'i hisobidan 6,1 mlrd so'm qoldirildi;

- maxsus iqtisodiy zonalarning ishtirokchilariga foyda solig'ini to'lashdan o'zi kiritgan investisiyalar hajmiga qarab ozod etilishi joriy qilindi (3 - 5 million AQSh dollarigacha bo'lган miqdordagi investisiyalar uchun - 3 yil muddatga; 5 -15 million AQSh dollarigacha bo'lган miqdordagi investisiyalar uchun - 5 yil muddatga; 15 million AQSh dollari va undan yuqori miqdordagi investisiyalar uchun - 10 yil muddatga). Natijada 55 ta soliq to'lovchilar ixtiyorida 151,6 mlrd so'm mablag'lar qoldi.

Foyda solig'i buyicha tushumlarni o'sishiga bir qator omillar ijobjiy ta'sir ko'rsatdi. Jumladan:

- foyda solg'i to'lovchilar soni 2022 yilda 165,2 mingtani tashkil etib, 2021 yilga nisbatan 24,6 mingtaga yoki 17,5%ga oshdi;

- 2022 yilda foyda solig'i bo'yicha bo'nak to'lovlarini to'laydigan soliq to'lovchilar soni 19 788 tani tashkil etib, 2021 yilga nisbatan 5 461 taga yoki 38,1%ga oshdi;

- tijorat banklari tomonidan ehtimoliy yo'qotishlar bo'yicha yaratiladigan zaxira fondlarini foyda solig'i bazasidan chegiriladigan miqdori 80%gacha pasaytirildi (2021 yilda yaratilgan zaxiralarning 100%i soliq bazasidan chegirilar edi). Natijada,

2022 yilda tijorat banklari tomonidan to'langan foyda solig'i 2021 yilga nisbatan 1,2 trln. so'mga yoki 99%ga oshdi.

Bundan tashqari, foyda solig'i tushumlarini o'sishiga polietillen va mobil aloqa xizmatlari uchun aksiz solg'i stavkalarini pasaytirilganligi, suyultirilgan gaz uchun aksiz solig'ini bekor qilinganligi, soliq ma'muriyatichiligi takomillashtirilganligi, jumladan tekshiruvdan oldingi tahlil va boshqa nazorat tadbirlari natijasi ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Xulosa va takliflar

Umuman, xulosa sifatida shuni ta'kidlash mumkinki, foyda solig'i yukini pasaytirish orqali ilg'or va innovatsion texnologiyalar asosida mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonalar faoliyatini qo'llab-quvvatlash lozim. Naf keltiruvchi soliq imtiyozlarini joriy etish orqali tezkor qarorlar qabul qilish, maqbul soliq solish bazasini va stavkasini belgilash imkoniyatini beradi. Natijada xo'jalik sub'ektlari ishlab chiqariladigan tovarlari sifatini yaxshilash va zamon talabiga javob beradigan mahsulotlar ishlab chiqarish imkoniyatini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- Салимов Шерзод Бахтиёрович. (2023). Ўзбекистон иқтисодиётининг ривожланишида кичик бизнес корхоналарини венчур капитали орқали инновацион фаолиятини молиялаштириш. *World Scientific Research Journal*, 12(2), 229–236. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsri/article/view/2553>
- Салимов , Б., & Салимов , Ш. (2023). Янги Ўзбекистоннинг стратегик мақсадлари ва ривожланиши. *The Innovation Economy*, 1(01), 14–19. Retrieved from <https://ojs.qmii.uz/index.php/ej/article/view/354>
- Назарова, М. (2022). ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ МИКРОКРЕДИТНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН И АНАЛИЗ ИХ ТЕКУЩЕГО СОСТОЯНИЯ. *Экономика и образование*, 23(4), 73–80. извлечено от <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/566>
- Кличев Б. (2023). Операцион фаолият таҳлилини ташкил этиш масалалари. *World Scientific Research Journal*, 12(2), 263–271. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/wsri/article/view/2557>;
- Кличев Б.П. (2022). Истеммолчи манфаатлари асосида маҳсулотга баҳо шакллантириш масалалари таҳлили. "Иқтисодиёт: таҳлиллар ва прогнозлар", ISSN: 2181-0567, 4 (20)-сон, 170-175, УЎК: 338.4 (575.1) <https://ifmr.uz/journals/18>
- Назарова, М. (2022). ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА НОБАНК КРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ВА УЛАРНИНГ АМАЛДАГИ ФАОЛИЯТИ: https://doi.org/10.55439/ECED/vol23_iss3/a11. *Экономика и образование*, 23(3), 71-78

7. M.S.Tulayev, B.P.Qlichev, (2022). Moliyaviy hisob. (Darslik). ISBN 978-9943-8915-9-3, UO‘K: 657(075.8).
8. Тулаев, М. С., & Кличев, Б. П. (2022). ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УЧЕТА КОРПОРАТИВНЫХ ОБЛИГАЦИЙ: ОБЯЗАТЕЛЬСТВО ИЛИ КАПИТАЛ. In Учет, анализ и аудит: их возможности и направления эволюции (pp. 146-154).
9. О. Бозорова. (2023). ДАВЛАТ ТОМОНИДАН ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИНГИ ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ ЙЎНАЛИШЛАРИ. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 13(7), 24–29. Retrieved from <http://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/2779>
10. Холиқулова, Ю. (2023). Iqtisodiyotimizda transport-logistika xizmatlari tashkil etilishi va uning rivojlanishi. Направления развития благоприятной бизнес-среды в условиях цифровизации экономики, 1(02), 122–126. <https://doi.org/10.47689/TSUE2022-pp122-126>
11. Бозорова Озода Рахимовна. (2023). МАМЛАКАТИМИЗДА ОИЛАВИЙ ТАДБИРКОРЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ . World Scientific Research Journal, 12(2), 178–185. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2548>
12. Yusupova F., Abdullaeva S. Prospects for the Development of Dairy Farming of Dekhkan Farms in Uzbekistan // Бюллетень науки и практики. 2022. Т. 8. №8. С. 88-96. <https://doi.org/10.33619/2414-2948/81/14>
13. Amonovich, T. S., Alijonovich, A. Z., Abdullaevich, K. M., & Solijanovna, A. S. (2022). Impact of Taxes on the Bank’s Profit. INTERNATIONAL JOURNAL OF SPECIAL EDUCATION, 37(3).
14. Кличев Баҳтиёр Пардаевич (2023). Хўжалик юритувчи субъектларда операцион фаолиятида ишлаб чиқариш ҳажмини ифодаловчи кўрсаткичлар таҳлили. Scientific Journal of “International Finance & Accounting” Issue 2, April 2023. ISSN: 2181-1016, <http://interfinance.tfi.uz/?p=2696>
15. Абдуллаевич Қ.М. Central European Management Journal. UZBEKISTAN REPUBLIC TO IMPROVE AGRICULTURAL FINANCING. 2022;30(3):1284-93.
16. Назарова Муслима Назаровна. (2023). ЎЗБЕКИСТОНДА НОБАНК КРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИ ФАОЛИЯТИ ВА УЛАР ФАОЛИЯТИНИНГ ЗАМОНАВИЙ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ . World Scientific Research Journal, 12(2), 214–228. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2552>
17. Khaitov, S. S., Nazarova, M. N., Urmonbekova, I. F., Xoliquliva, Y. P. Q., & Bozorova, O. R. (2023). Mechanisms of Development of the Country’s Economy through Bank Loans. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 3(4), 9–15. Retrieved from <http://www.inovatus.es/index.php/ejine/article/view/1575>

18. Курбонов Мухиддин Абдуллаевич. (2023). БЮДЖЕТ ХАРАЖАТЛАРИ ТИЗИМИДА АУТСОРСИНГ ХИЗМАТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ВА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ . World Scientific Research Journal, 12(3), 3–12. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2558>
19. O.Xudoyorov (2017) Importance of credit risk management in banks. Экономика и бизнес: теория и практика № 5. <https://cyberleninka.ru/article/n/importance-of-credit-risk-management-in-banks>
20. Xoliqulova, Y. (2022). STEPS IN THE PROCESS OF DENATIONALIZATION AND PRIVATIZATION OF PROPERTY IN UZBEKISTAN. Journal of Integrated Education and Research, 1(6), 6–10. Retrieved from <https://ojs.rmasav.com/index.php/ojs/article/view/368>
21. Ibragimova I., Tursunov U., NosirovA. Auditing of financial reporting in the republic of Uzbekistan.// International Journal of Management, IT & Engineering- Vol. 9 Issue 7, July 2019, ISSN: 2249-0558
22. Кличев Бахтиёр Пардаевич, (2023). Корхоналарда маҳсулот ишлаб чиқариш хажми таҳлилини такомиллаштириш масалалари. Issues of improving the analysis of the volume of production at enterprises. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 13(7), 42–49. Retrieved from <http://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/2782>
23. Ibragimova Iroda Rashid qizi (2023). Problems of planning the external audit process in commercial banks. International Journal of Management, IT & Engineering. Vol. 13 Issue 05, May 2023, ISSN: 2249-0558, https://www.ijmra.us/project%20doc/2023/IJME_MAY2023/IJMIE2May23_Uzb.pdf
24. О.О.Худоёров, & Х.Х.Гойипов. (2023). ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ САМАРАЛИ БОШҚАРИШДА ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАР ТАЖРИБАСИ. World Scientific Research Journal, 12(2), 244–253. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2555>
25. Курбонов, М. (2020). Зарубежный опыт эффективного использования финансовых ресурсов государственных целевых фондов. Экономика И Образование, 1(5), 163–166. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/economy_education/article/view/4823
26. Курбонов Мухиддин Абдуллаевич. (2023). Камерал солиқ назорати, ризк анализларни смарт технологиялардан фойдаланилган ҳолда амалга оширишни такомиллаштириш . Образование наука и инновационные идеи в мире, 13(7), 36–41. Retrieved from <http://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/2781>
27. О.О.Худоёров, & Ш.О.Гозоров. (2023). МАМЛАКАТНИНГ ИҚТИСОДИЙ РИВОЖИДА ТИЖОРАТ БАНКЛАРИ ИНВЕСТИЦИОН КРЕДИТЛАРИНИНГ ЎРНИ. World Scientific Research Journal, 12(2), 254–262. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2556>
28. Shadibekova Dildor, Nosirova Nargiza, Bozorov Ilyos, Berdiyeva Uguloy. (2020)

Prospective Development Analysis of Small Business and Entrepreneurship of
Uzbekistan. Test Engineering & Management. March-April 2020 ISSN: 0193-
4120 Page No. 1733-1743
<http://www.testmagzine.biz/index.php/testmagzine/article/view/3815/3347>

29. Тулаев, М. (2022). МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАР ҲИСОБИ АМАЛИЁТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. Архив научных исследований, 2(1). извлечено от <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1181>
30. Тулаев, М. (2021). Разработка методики определения уровня существенности в аудите. Экономика и инновационные технологии, (5), 52–60. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/12137
31. Бозоров Ильёс Исимиддинович, & Эргашова Сабрина Кузимуратовна. (2023). МАМЛАКАТДА ИНВЕСТИЦИОН ЛОЙИХАЛАР ЖОЗИБАДОРЛИГИ ВА УНИ МОЛИЯЛАШ ТИЗИМИНИ БАҲОЛАШ МЕХАНИЗМИ . ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 13(7), 108–107. Retrieved from <http://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/2789>
32. Saidova, У. (2020). EXTERNAL ECONOMIC ACTIVITIES OF UZBEKISTAN: PROBLEMS AND SOLUTIONS. <https://scienceproblems.uz/index.php/journal/article/view/16>
33. Saidova, O. R. (2020). ISSUES OF IMPROVING THE FOREIGN TRADE OF UZBEKISTAN. Economics and Innovative Technologies, 2020(2), 12. <https://core.ac.uk/download/pdf/336867043.pdf>
34. Султанов, М., & Ахмедова, З. (2023). ИНСТИТУЦИОНАЛ ИНВЕСТОРЛАР ОРКАЛИ ИҚТИСОДИЙ ЎСИШНИ ТАЪМИНЛАШ МАСАЛАЛАРИ. Приоритетные направления, современные тенденции и перспективы развития финансового рынка, 12–14. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/financial-market-growth/article/view/18953>
35. Султанов, М. (2020). Значение стоимости чистых активов как показателя, отражающего привлекательность инвестиционных фондов. Экономика и инновационные технологии, (5), 115–122. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/11782